

DOI: 10.31648/kpp.7996

Tomasz Smoliński

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0002-3540-3200

tomaszsmol@o2.pl

Magdalena Tyska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0002-8600-9975

magdalena.tyska@wp.pl

Wybrane zagadnienia występujące w sporach między konsumentami a bankami na kanwie umów o kredyty waloryzowane do walut obcych

Wprowadzenie

Umowy kredytów waloryzowanych do walut obcych, głównie do franka szwajcarskiego, pozostają jednym z najszerzej komentowanych zagadnień w ciągu ostatnich lat, zarówno w zakresie prawa zobowiązań, prawa finansowego, jak i w zakresie prawa podatkowego. Przyczynkiem do powyższego było wydanie przez Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej wyroku w sprawie państwa Dziubak¹, w którym to przesądzono o wadliwości zawieranych umów kredytowych w walucie obcej, co w konsekwencji spowodowało skierowanie przez konsumentów² znacznej liczby spraw na drogę sądową.

¹Wyrok TSUE z 3 października 2019 r. sygn. akt C-260/18 w sprawie konsekwencji prawnych nieuczciwych klauzul walutowych w umowach o kredyt hipoteczny indeksowany do waluty obcej, Lex nr 2723333.

²Art. 221 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. z 2020 r., poz. 1740, t.j. z dnia 8 października 2020 r.), dalej jako k.c., stanowi, że za konsumenta uważa się osobę fizyczną dokonującą z przedsiębiorcą czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową.

Umowy kredytów waloryzowanych do waluty obcej zawierane były głównie w latach 2005–2009. W przestrzeni publicznej pojawiają się informacje, że zawartych zostało blisko milion umów kredytów objętych ryzykiem walutowym. Ich wartość w szczytowym okresie (w 2011 r.) sięgnęła niemal 200 mld zł³.

Dokonanie prawidłowych rozstrzygnięć w zakresie roszczeń konsumentów z tytułu zawartych umów indeksowanych i denominowanych do walut obcych⁴ powoduje konieczność oceny wielu problemów prawnych oraz rozważenia ochrony interesów konsumenta jako słabszej strony umowy. Niejedolite stanowisko judykatury oraz doktryny powoduje, że w dalszym ciągu pozostają niewyjaśnione zagadnienia związane z podjętą problematyką.

W artykule autorzy, w oparciu o orzecznictwo oraz stanowisko literatury przedmiotu, wskazali na istotę unieważnienia całości umowy kredytu oraz na istotę ustalenia, że poszczególne zapisy umowy kredytu stanowią klauzule abuzywne w rozumieniu art. 385¹ Kodeksu cywilnego⁵. Poruszono kwestię, czy kwoty zwrócone przez kredytodawcę z tytułu pobrania nienależnego świadczenia wobec dokonywania nadpłat przez kredytobiorców rat kapitałowo-odsetkowych należy uznać za przychód, a tym samym, czy zdarzenie to powoduje powstanie zobowiązania do zapłaty podatku dochodowego od osób fizycznych.

Nieważność umowy kredytu waloryzowanego do franka szwajcarskiego

Podstaw do ustalenia nieważności umów kredytu waloryzowanego do waluty obcej upatrywać należy w sprzeczności ich postanowień z bezwzględnie obowiązującym przepisem art. 69 ust. 1 ustawy Prawo bankowe⁶. Brzmienie tej normy zarówno w okresie zawierania przez konsumentów przedmiotowych umów, jak i aktualnie jest tożsame.

Powyższa norma prawna wskazuje na *essentialia negotii* umowy kredytu, czyli na elementy konieczne, bez których umowa kredytu nie może dojść do skutku. Należą do nich: oddanie przez bank do dyspozycji kredytobiorcy na czas oznaczony w umowie ściśle określonej kwoty środków pieniężnych z przeznaczeniem na ustalony cel oraz zobowiązanie kredytobiorcy do korzystania z oddanych do dyspozycji środków pieniężnych

³Źródło: artykuł opublikowany przez Najwyższą Izbę Kontroli, *Kredyty frankowe. Państwo pozwoliło bankom na zbyt wiele*, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/kredyty-frankowe-panstwo-pozwolilo-bankom-na-zbyt-wiele.html> (dostęp: 18.06.2021).

⁴Kredyt indeksowany jest kredytem złotowym, w którym kwota kredytu wyrażona jest w złotych, ale w chwili wypłaty kwota złotych przeliczana jest na walutę obcą. Kredyt denominowany jest zaś kredytem, w którym kwota kredytu wyrażona jest w walucie obcej, jednak kredyt ten także jest kredytem złotowym. W odróżnieniu od kredytu indeksowanego, kredytobiorca nie wie dokładnie, jaką kwotę złotych otrzyma, ponieważ pomiędzy datą zawarcia umowy a datą wypłaty kredytu kurs waluty, w której wyrażono kwotę kredytu, może ulec zmianie.

⁵Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. z 2020 r., poz. 1740, t.j. z dnia 8 października 2020 r.), dalej jako k.c.

⁶Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (Dz.U. z 2020 r., poz. 1896, t.j. z dnia 28 października 2020 r.), dalej jako ustawa prawo bankowe.

na warunkach określonych w umowie, zwrotu kwoty wykorzystanego kredytu wraz z odsetkami w oznaczonych terminach spłaty oraz zapłaty prowizji od udzielonego kredytu⁷. Orzecznictwo wskazuje, że „umowa kredytu bankowego jest umową nazwaną (art. 69 prawa bankowego z 1997 r.). W art. 69 ust. 2 prawa bankowego wskazano, jakie obligatoryjne postanowienia powinny być zawsze ujawnione w tej umowie bankowej. Nie wszystkie z tych elementów stanowią *essentialia negotii* umowy kredytowej. Elementów konstrukcyjnych tej umowy poszukiwać należy w treści art. 69 ust. 1 prawa bankowego (...). Oznacza to, że – używając syntetycznej formuły – bank zobowiązuje się do wydania określonej sumy pieniężnej, a kredytobiorca do zwrotu wykorzystanej sumy kredytu i zapłacenia odsetek kapitałowych”⁸. Umowa kredytu stanowi zatem odrębny typ umowy nazwanej umową konsensualną, dwustronnie zobowiązującą i odpłatną⁹.

Kredytobiorca zobowiązany jest do zwrotu ściśle określonej kwoty pieniężnej, wyznaczonej przez kwotę kapitału udostępnionego i wykorzystanego przez kredytobiorcę. Jak wskazał Rzecznik Finansowy, „wysokość świadczenia pieniężnego, jakim jest zwrot wykorzystanego kredytu (kwoty środków pieniężnych oddanych do dyspozycji kredytobiorcy), została ściśle ustalona na podstawie art. 69 ust. 1 prawa bankowego, a co za tym idzie, zgodnie z art. 358¹ § 5 k.c., nie może do niej znaleźć zastosowania waloryzacja umowna przewidziana w art. 358¹ § 2 k.c. Przyjęcie, że art. 69 ust. 1 prawa bankowego, w zakresie w jakim określa obowiązek kredytobiorcy do zwrotu otrzymanej kwoty kredytu, stanowi normę bezwzględnie wiążącą (*ius cogens*), wykluczając możliwość waloryzowania tej kwoty w odniesieniu do innych mierników wartości”¹⁰.

Co istotne, umowy waloryzowane zawierane z konsumentami nie stanowiły w gruncie rzeczy umów kredytu walutowego. Kredyty udzielane konsumentom były wypłacane w walucie polskiej i głównie w tej walucie były spłacane¹¹.

Stanowisko odnośnie rozróżnienia, czym jest kredyt walutowy, ukształtował również Narodowy Bank Polski, który w związku z pracami nad ustawą antyspreadową¹² wskazał, że kredyt w walucie polskiej „denominowany lub indeksowany” w innej walucie niż polska jest kredytem w złotych. Kredyt indeksowany nie jest kredytem walutowym. Przyjęcie innej waluty wymaga umowy, czyli zgody obu stron. Może mieć tu też miejsce

⁷ A. Kawulski, *Komentarz do prawa bankowego. Uwagi do art. 69*, 2013, Lex.

⁸ Wyrok SN z 22 stycznia 2016 r., sygn. akt I CSK 1049/14, OSNC 2016, nr 11, poz. 134.

⁹ Umowa odpłatna to rodzaj umowy, w której każda ze stron uzyskuje określoną korzyść majątkową, niekoniecznie pieniężną.

¹⁰ Szerzej: raport Rzecznika Finansowego z 6 czerwca 2016 r., *Analiza prawna wybranych postanowień umownych stosowanych przez banki w umowach kredytów indeksowanych do waluty obcej lub denominowanych w walucie obcej zawieranych z konsumentami*, źródło: <https://rf.gov.pl/baza-wiedzy/analizy-i-raporty/> (dostęp: 18.06.2021).

¹¹ Kwestie dotyczące tego, jaki kredyt można uznać za walutowy, wskazał Związek Banków Polskich w rekomendacji Rady Prawa Bankowego przy Związku Banków Polskich w sprawie prawnych aspektów zmiany ustawy Prawo bankowe oraz ustawy o kredycie konsumenckim w zakresie spreadów walutowych z dnia 6 września 2011 r., <https://www.zbp.pl> (dostęp: 18.06.2021).

¹² Ustawa antyspreadowa to ustawa o zmianie ustawy Prawo bankowe oraz niektórych innych *ustaw* z 29 lipca 2011 r. (Dz.U. Nr 165, poz. 984), która weszła w życie 26 sierpnia 2011 r.

spełnienie innego świadczenia w celu zwolnienia się z zobowiązania (art. 453 k.c.)¹³. Powyższe świadczy zatem, że umowy kredytowe zawierane przez konsumentów są nieważne w całości na podstawie przepisu art. 58 § 1 k.c.¹⁴ jako sprzeczne z bezwzględnie obowiązującym przepisem art. 69 ust. 1 ustawy prawo bankowe.

Omawiane umowy kredytowe można uznać za nieważne również w świetle art. 69 ust. 2 ustawy prawo bankowe, z uwagi na nieokreślenie kwoty kredytu i waluty kredytu. Analiza umów kredytowych prowadzić winna bowiem do wniosku, że strony nie uzgodniły wskazanych na wstępie *essentialia negotii* umowy kredytu, czyli kwoty kredytu w walucie obcej, a zatem nie osiągnęły konsensusu w tym zakresie. Wielokrotnie w doktrynie podkreślano, że kwota kredytu musi być ściśle określona w umowie¹⁵. Jakkolwiek jej brak będzie powodować niemożność ustalenia, że strona zgodziła się zaciągnąć zobowiązanie, skoro jego wysokość pozostaje nieokreślona w umowie¹⁶.

Warto wskazać stanowisko Sądu Najwyższego, według którego „jeżeli bowiem rzeczywiście brakujące *essentialia negotii* uzupełnił w umowie (...) sam Bank, to składając oświadczenie woli powodowie nie objęli nim tych istotnych postanowień umowy i skoro nigdy nie wyrazili na nie zgody, istnieją poważne wątpliwości, czy doszło do zawarcia umowy o kredyt (...)”¹⁷. Tożsame stanowisko zostało przytoczone w wyroku Sądu Najwyższego z 2006 r.¹⁸

Powyższe stanowiska suponują konkluzję, że skoro w umowie od początku nie zawarto elementów przedmiotowo istotnych dla bytu umowy kredytu, to umowę tę od samego początku należy uznać za nieważną, jako pozbawioną konsensusu. Sądy powszechne z tego właśnie powodu dochodzą do wniosku o konieczności unieważnienia umów kredytu w całości na podstawie art. 58 § 1 k.c., art. 69 ustawy prawo bankowe oraz art. 353¹ k.c.¹⁹

Przy przedmiotowych umowach kredytu podnosi się również sprzeczność zawartych stosunków zobowiązaniowych z bezwzględnie obowiązującym przepisem art. 353¹ k.c. oraz z zasadami współzycia społecznego²⁰. Za powyższym przemawia fakt braku udzielenia konsumentom, przy zawarciu przedmiotowej umowy kredytu, informacji na temat mechanizmu działania umowy kredytu waloryzowanego do waluty obcej i ryzyka kursowego.

¹³ Stanowisko Narodowego Banku Polskiego z 6 lipca 2011 r. w zakresie oceny skutków regulacji ustawy antyspreadowej, niepubl.

¹⁴ Art. 58 § 1 k.c. stanowi, że czynność prawna sprzeczna z ustawą albo mająca na celu obejście ustawy jest nieważna, chyba że właściwy przepis przewiduje inny skutek, w szczególności ten, iż na miejsce nieważnych postanowień czynności prawnej wchodzi odpowiednie przepisy ustawy.

¹⁵ L. Mazur, *Prawo bankowe, Komentarz*, Warszawa 2008, s. 420.

¹⁶ Wyrok SN z 1 kwietnia 2011 r., sygn. akt III CSK 206/10, OSNC-ZD 2012, nr 2, poz. 25.

¹⁷ Uchwała SN z 17 stycznia 2003 r., sygn. akt III CZP 82/02, Lex nr 77076.

¹⁸ Wyrok SN z 20 czerwca 2006 r., sygn. akt III CSK 7/06, niepubl.

¹⁹ Wyrok SRJ. dla Warszawy-Woli w Warszawie z 25 stycznia 2017 r., sygn. akt I C 1750/16, niepubl. Wśród ogromnej liczby orzeczeń można wskazać chociażby na wyrok SO w Warszawie z 27 lipca 2018 r., sygn. akt XXIV C 241/17, Lex nr 2549728.

²⁰ W rozumieniu art. 5 k.c.

W doktrynie podnosi się, że bank, jako instytucja zaufania publicznego, proponując konsumentom kredyt hipoteczny obciążony klauzulami waloryzacyjnymi, w sposób oczywisty naruszył ich interesy. Jak zważył Trybunał Konstytucyjny, „obowiązek rzetelnej, uczciwej i wyczerpującej informacji służący zachowaniu równowagi w relacji klienta z bankiem wynika z podstawowych zasad prawa obligacyjnego nakazujących respektowanie uczciwości, lojalności i dobrych obyczajów w obrocie, zwłaszcza na etapie nawiązywania stosunku kontraktowego, ale także w związku z jego wykonywaniem”²¹. Stanowisko to podzielił Sąd Najwyższy²².

W tym miejscu warto wskazać na zbiór dobrych praktyk, jaki został przyjęty przez Związek Banków Polskich. W zbiorze zawarto tezę, wskazującą że „banki uznając, iż są instytucjami zaufania publicznego, w swojej działalności winny się kierować przepisami prawa, uchwałami samorządu bankowego, normami przewidzianymi w Zasadach oraz dobrymi zwyczajami kupieckimi, z uwzględnieniem zasad: profesjonalizmu, rzetelności, rzeczowości, staranności i najlepszej wiedzy”²³. Powyższe stanowi zatem kolejną podstawę konstytuującą tezę o nieważności umów kredytów waloryzowanych do waluty obcej w całości zawieranych przez konsumentów w latach 2005–2009.

Postanowienia umowy kredytu jako niedozwolone postanowienia umowne

Kolejną kwestią wartą uwagi jest sam fakt zawierania w umowach kredytów waloryzowanych niedozwolonych klauzul umownych. Wskutek uznania przez sąd powszechny, że umowa zawiera tego typu klauzule, a brak jest podstaw do uznania całej umowy jako nieważnej, umowa kredytu jako ważna będzie dalej wykonywana z pominięciem niewiążących konsumentów postanowień. W tym wypadku sąd będzie musiał pochylić się nad kwestią związaną z tym, czy umowa kredytu, która w istocie będzie stanowić umowę złotową, będzie oparta o wskaźnik ustalany dla waluty obcej²⁴, czy umowę należy dalej wykonywać w oparciu o stawkę WIBOR ustalaną dla kredytów złotych²⁵.

Głównym zarzutem, jaki pojawia się w przestrzeni prawnej, skierowanym przeciwko zapisom umownym kształtowanym w ramach wzorca umownego banku, jest fakt niewskazania w nich sposobu ustalania przez bank obowiązujących u niego kursów

²¹ Wyrok TK z 26 stycznia 2005 r., sygn. akt P 10/04, OTK-A 2005, nr 1, poz. 7.

²² Zob. wyrok SN z 22 stycznia 2016 r., sygn. akt I CSK 1049/14, OSNC 2016, nr 11, poz. 134.

²³ Patrz: rozdział I ust. 2 Zasad dobrej praktyki bankowej, przyjętych przez Związek Banków Polskich (załącznik nr 1 do uchwały nr 6 XVIII Walnego Zgromadzenia ZBP z 26 kwietnia 2007 r. uwzględniający zmiany wprowadzone uchwałą nr 13 XX Walnego Zgromadzenia ZBP z 21 kwietnia 2009 r.) – aktualnie Kodeks etyki bankowej, przyjęty na XXV Walnym Zgromadzeniu ZBP w dniu 18 kwietnia 2013 r., niepubl.

²⁴ W przypadku umów waloryzowanych do franka szwajcarskiego będzie tym wskaźnikiem LIBOR.

²⁵ Chociaż trzeba zauważyć, że oprocentowanie kredytu złotowego opartego o stawkę referencyjną LIBOR spowodowałoby zmianę charakteru prawnego umowy kredytu, która to zmiana nie jest – w ocenie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej – dopuszczalna. Patrz wyrok TSUE z 3 października 2019 r., sygn. akt C-260/18.

kupna waluty obcej i kursów sprzedaży waluty obcej. Takie ustalenie prowadzi do konkluzji, że bank uposażył się w możliwość dowolnej kreacji kursów waluty obcej. W tym aspekcie trzeba zwrócić uwagę na treść przepisu art. 385¹ § 1 k.c.²⁶, który stanowi, że „postanowienia umowy zawieranej z konsumentem niezgodnione indywidualnie nie wiążą go, jeżeli kształtują jego prawa i obowiązki w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy (niedozwolone postanowienia umowne). Nie dotyczy to postanowień określających główne świadczenia stron, w tym cenę lub wynagrodzenie, jeżeli zostały sformułowane w sposób jednoznaczny”²⁷.

Jak już wcześniej zaznaczono, ustalenie nieważności zapisu umownego będzie skutkowało koniecznością wyeliminowania z umowy kredytu takiego zapisu, z uwagi na brak możliwości zastąpienia kursów waluty obcej obowiązujących w banku innymi kursami waluty obcej, chociaż i w tym zakresie można wskazać na stanowiska odmienne. Abuzywność zapisów umownych była w orzecznictwie, jak i doktrynie szeroko rozważana. Na płaszczyźnie przeliczania wysokości kredytu, zgodnie z raportem Rzecznika Finansowego opublikowanym 6 czerwca 2016 r., występujący w umowach mechanizm waloryzacji kursem franka szwajcarskiego był i nadal jest nielegalny. W raporcie Rzecznik Finansowy wprost wskazał, że „dodatkowo banki w całkowicie dowolny sposób do przeliczania jednych pozycji umownych stosowały kurs kupna waluty, a do przeliczania innych pozycji kurs sprzedaży waluty, co narażało kredytobiorców na ponoszenie dodatkowych kosztów. Istotne jest przy tym, że w przypadku kredytów walutowych nie dochodziło do fizycznego transferu waluty pomiędzy bankiem i kredytobiorcą, a cała operacja miała charakter wyłącznie księgowy”²⁸. Niejednokrotnie rozważano to zagadnienie w orzecznictwie, podkreślając, że „w przypadku umów kredytu indeksowanego (waloryzowanego) wymiany walutowe odbywały się jedynie »na papierze« i nie wiązały się z nimi faktyczne transfery wartości dewizowych w którąkolwiek stronę”²⁹.

Powyższe prowadzi do konkluzji, że stosowane przez banki w umowach postanowienia dotyczące waloryzowania należności banku kursem waluty obcej franka szwajcarskiego należy rozpatrywać w kategoriach postanowień niedozwolonych w myśl przepisu art. 385¹ k.c. Brak indywidualnych uzgodnień między bankiem a konsumentem na tej płaszczyźnie i ukształtowanie obowiązków kredytobiorców w sposób naruszający ich interesy nie może znajdować ochrony prawnej. Bez wątplenia zatem wysokość świadczeń pieniężnych, ustalana na podstawie klauzul uznanych za niedozwolone, powinna być przeliczona z pominięciem tych klauzul i nadpłacona nadwyżka zwrócona jako świadczenie nienależne.

²⁶ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. z 2020 r., poz. 1740, t.j. z dnia 8 października 2020 r.).

²⁷ W tym zakresie warto jednakże zwrócić również uwagę na stanowisko TSUE wyrażone w wyroku z 20 września 2017 r. w sprawie sygn. akt C-186/16.

²⁸ Raport Rzecznika Finansowego z 6 czerwca 2016 r., *Analiza prawna wybranych postanowień umownych stosowanych przez banki w umowach kredytów indeksowanych do waluty obcej lub denominowanych w walucie obcej zawieranych z konsumentami*, <https://rf.gov.pl/baza-wiedzy/analizy-i-raporty/> (dostęp: 18.06.2021).

²⁹ Zob. uzasadnienie wyroku SO w Szczecinie z 7 listopada 2014 r., sygn. akt I C 554/14, niepubl.

Kredytobiorcy przysługiwałoby zatem w tej sytuacji roszczenie o zwrot kwoty stanowiącej różnicę między kwotą kredytu faktycznie przez niego uiszczoną a kwotą kredytu, którą powinien on uiścić bez waloryzacji kredytu kursem waluty obcej, jednak przy stosowaniu oprocentowania z umowy kredytowej.

Teoria salda a teoria dwóch kondykcji

W konsekwencji stwierdzenia przez sąd nieważności umowy kredytu powstanie obowiązek wzajemnego zwrotu między stronami tego, co sobie w wykonaniu nieważnej umowy świadczyły. Orzecznictwo wypracowało dwie teorie, w oparciu o które rozliczenia te są dokonywane. Pierwsza z nich, zwana teorią salda, zakłada, że świadczenie wzajemne stanowi pozycję, którą od razu należy odjąć od wzbogacenia. W tej sytuacji to odbiorca świadczenia wzajemnego powinien zwrócić nadwyżkę wartości otrzymanego świadczenia ponad wartość świadczenia, które dokonał³⁰.

Jak wskazuje orzecznictwo, teoria dwóch kondykcji jest jedynie przydatna dla rozliczenia umów wzajemnych, nie mając zaś zastosowania do rozliczenia bezpodstawnego wzbogacenia wynikającego z nieważnej umowy kredytu. Przy rozliczeniu stron nieważnej umowy na podstawie teorii dwóch kondykcji rewersem wzbogacenia jest zubożenie występujące po drugiej stronie. Zdaniem części sądów powoduje to niezasadną utratę z pola widzenia sensu ustanowienia przepisów art. 405 i następnych Kodeksu cywilnego, wyrażającego się w potrzebie wyrównania uszczerbku majątkowego, jeżeli takie wyrównanie jest słuszne, a nie znajduje podstawy prawnej w innych przepisach (w szczególności o odpowiedzialności kontraktowej lub deliktowej).

W orzecznictwie można wskazać na inny pogląd, zgodnie z którym zasądzenie zwrotu rat spłaconych do tej pory przez kredytobiorców nie likwidowałoby stanu ich zubożenia, ale zwiększyłoby stan ich bezpodstawnego wzbogacenia kosztem banku. Świadczenie spełnione na podstawie czynności nieważnej (lub bezskutecznej) jest nienależne w rozumieniu art. 410 § 2 k.c. Obowiązek zwrotu świadczenia z nieważnej czynności prawnej znajduje oparcie w art. 410 § 1 k.c., na mocy którego do świadczenia nienależnego stosuje się art. 405–409 k.c.³¹

Część orzecznictwa uznaje, że badaniu podlega zubożenie po stronie kredytobiorcy i wzbogacenie po stronie banku na skutek uiszczenia przez konsumenta nienależnego świadczenia. Z tego też powodu część sądów uznaje, że raty kredytu uiszczone w walucie polskiej przez kredytobiorców na rzecz banku mają podstawę prawną i nie stanowią nienależnego świadczenia do chwili, w której nie przekraczają swoją wysokością kwot, które konsumenci otrzymali w formie kwoty kredytu³².

³⁰L. Węgrzynowski, *Zasady rozliczenia stron w razie stwierdzenia nieważności umowy kredytu udzielonego w CHF (teoria salda i teoria dwóch kondykcji)*, 2020, Lex.

³¹Wyrok SA w Warszawie z 30 grudnia 2019 r., sygn. akt I ACa 697/18, Lex nr 2772916.

³²Wyrok SO w Warszawie z 23 września 2019 r., sygn. akt XXV C 13/18, Lex nr 2742679.

Zasadność zastosowania tej koncepcji do rozliczenia nieważnej umowy kredytu i ewentualnego spełnienia zadość roszczeniu kredytobiorców o zapłatę całej sumy wpłaconej tytułem rat kapitałowo-odsetkowych upatruje się również w tym, że kredytobiorcy, spłacając kredyt, spełniali świadczenia będące zwrotem środków, jakie od banku otrzymali. Okoliczność, iż świadczenie ze strony kredytobiorców powinno zostać uznane za zwrot wcześniej otrzymanych środków, nie powinna budzić wątpliwości. W tej sytuacji, wobec uznania umowy za nieważną, istnieje stosunek prawny, który stanowi podstawę tak dokonanych przesunięć majątkowych. Są to właśnie powołane przepisy o bezpodstawnym wzbogaceniu, a częściowo regulujące zwrot nienależnego świadczenia³³.

Mimo wskazanej argumentacji, teoria salda nie znajduje uznania w szerszym gronie doktryny, która za jedyną słuszną uznaje teorię dwóch kondykcji. Zwolennicy tego sposobu rozliczeń nieważnej umowy kredytu wskazują, że świadczenie spełnione na podstawie nieważnej czy bezskutecznej *ab initio albo ex tunc* umowy podlega zwrotowi stosownie do reżimu zwrotu nienależnego świadczenia, zatem kredytobiorcom przysługuje prawo do żądania ich zwrotu w oparciu o art. 405 k.c. w związku z art. 410 § 1 i 2 k.c. Przepis ten stosuje się w szczególności do świadczenia nienależnego, zaś świadczenie jest nienależne m.in. wtedy, jeżeli podstawa świadczenia odpadła (*condictio causa finita*), a taka sytuacja występuje właśnie w przypadku upadku nieważnej umowy kredytu³⁴.

Stanowisko to należy ocenić jako w pełni zasadne, biorąc pod uwagę również to, że teoria salda nie posiada jednoznacznego oparcia w przepisach Kodeksu cywilnego. Z uwagi na tę kwestię wzajemne rozliczenia stron nieważnej umowy kredytowej możliwe są jedynie w ramach instytucji potrącenia, a ponadto prawa zatrzymania świadczenia, zaś w ramach instytucji procesowych strona przeciwna może skorzystać z instytucji powództwa wzajemnego³⁵.

W literaturze wskazuje się na możliwość skorzystania z innych rodzajowo instytucji, mogących pełnić (swego rodzaju) rolę ochronną przed spełnianiem świadczenia zwrotnego w zawyżonym rozmiarze. W tym aspekcie prawidłowo wskazuje się na możliwość wzajemnego potrącenia świadczeń. Potrącenie jest determinowane wolą potrącającego i nie istnieje możliwość niejako wyręczenia wierzyciela przez sąd rozpoznający sprawę³⁶. Trzeba stanowczo podkreślić, że nie można badać podstaw niezłożenia oświadczenia o potrąceniu przez stronę przeciwną. Z przepisów prawa wynika jej prawo, a nie obowiązek. Skutek zaś materialnoprawny potrącenia wywołuje dopiero jego dokonanie przez stronę³⁷. W tej kwestii Sąd Najwyższy zajął jednoznaczne stanowisko

³³ Wyrok SO w Warszawie z 1 sierpnia 2019 r., sygn. akt XXV C 2496/17, Lex nr 2742681.

³⁴ Wyrok SO w Łodzi z 25 sierpnia 2020 r., sygn. akt III Ca 241/19, Lex nr 3175131.

³⁵ Wyrok SA w Białymstoku z 20 lutego 2020 r., sygn. akt I ACa 635/19, Lex nr 2817682.

³⁶ Szerzej: H. Ciepla, *Dochodzenie roszczeń z umów kredytów frankowych. Praktyka, orzecznictwo, pytania i odpowiedzi*, 2021, Lex.

³⁷ Wyrok SA w Warszawie z 29 stycznia 2020 r., sygn. akt I ACa 67/19, niepubl.

w jednym ze swoich orzeczeń³⁸. Na tej płaszczyźnie wypowiedział się także Rzecznik Finansowy, jednoznacznie stając po stronie zasadności stosowania rozliczeń w oparciu o teorię dwóch kondykcji.

Rozliczenie umowy kredytowej waloryzowanej do waluty franka szwajcarskiego a obowiązek zapłaty podatku

Kwestia braku klarownych norm prawnych, pozwalających na dokonanie przekształceń zadłużenia kredytowego z bankiem z tytułu zawartej umowy kredytowej waloryzowanej do franka szwajcarskiego, bez ponoszenia negatywnych konsekwencji podatkowych, od dłuższego czasu była obiektem szczególnego zainteresowania zarówno samych konsumentów, organów podatkowych oraz Rzecznika Praw Obywatelskich.

Wątpliwości dotyczyły przede wszystkim tego, czy korzystne dla konsumentów rozstrzygnięcia sądów powszechnych (uznające umowę kredytową za bezwzględnie nieważną na podstawie art. 58 k.c. czy też uznające abuzywność konkretnych postanowień waloryzacyjnych umowy kredytowej) co do zasądzenia kwot tytułem zwrotu nienależnie pobranych świadczeń przez kredytodawcę z tytułu wszystkich nadpłat stanowić będzie przychód, a tym samym spowoduje powstanie zobowiązania podatkowego w podatku dochodowym od osób fizycznych³⁹.

W pierwszej kolejności należy ustalić, czy kwota uzyskana przez konsumenta na mocy wyroku sądowego od banku tytułem zwrotu nienależnie pobranych przez bank świadczeń będzie przychodem w rozumieniu ustawy o PIT. Zgodnie z art. 11 ust. 1 ustawy o PIT za przychody uznaje się m.in. otrzymane lub postawione do dyspozycji podatnika w roku kalendarzowym pieniądze i wartości pieniężne oraz wartość otrzymanych świadczeń w naturze i innych nieodpłatnych świadczeń. Treść przywołanego przepisu sugeruje wprost, że kwota otrzymana przez kredytobiorcę będzie przedmiotem opodatkowania podatkiem dochodowym, gdyż u kredytobiorcy powstają realne korzyści majątkowe.

Przytoczona definicja przychodu ma charakter ogólny, a zatem przepis art. 11 ustawy o PIT trzeba interpretować w powiązaniu z innymi przepisami, tj. m.in. art. 10 oraz art. 12–20 ustawy o PIT, co pozwala na ustalenie, czy dana kwota lub świadczenie przynależą do któregośkolwiek ze źródeł przychodów podatkowych.

W myśl art. 20 ust. 1 ustawy o PIT za przychody z innych źródeł, o których mowa w art. 10 ust. 1 pkt 9, uważa się w szczególności: kwoty wypłacone po śmierci członka otwartego funduszu emerytalnego wskazanej przez niego osobie lub członkowi jego najbliższej rodziny, w rozumieniu przepisów o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych, kwoty uzyskane z tytułu zwrotu z indywidualnego konta zabezpieczenia emerytalnego oraz wypłaty z indywidualnego konta zabezpieczenia emerytalnego,

³⁸ Zob. uchwałę SN z 16 lutego 2021 r., sygn. akt III CZP 11/20, OSNC 2021, nr 6, poz. 40 oraz uchwałę SN z 7 maja 2021 r., sygn. akt III CZP 6/21, Lex nr 3170921.

³⁹ Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz.U. z 2020 r., poz. 1426, t.j. z dnia 21 sierpnia 2020 r.), dalej jako ustawa o PIT.

w tym także dokonane na rzecz osoby uprawnionej na wypadek śmierci oszczędzającego, zasiłki pieniężne z ubezpieczenia społecznego, alimenty, stypendia, dotacje (subwencje) inne niż wymienione w art. 14, dopłaty, nagrody i inne nieodpłatne świadczenia nie należące do przychodów określonych w art. 12–14 i 17 oraz przychody niezajdujące pokrycia w ujawnionych źródłach. Jak dowodzi powyższy przepis, określenie źródeł przychodów nie stanowi katalogu zamkniętego, zatem można do tej kategorii zaliczyć również przychody inne niż wymienione w nim wprost.

Jednakże wzięcie pod uwagę okoliczności (przyczyn), w jakich podatnik podatku dochodowego od osób fizycznych otrzyma tę kwotę od banku, pozwoli na wyprowadzenie odmiennych wniosków. Do ustalenia przedmiotu opodatkowania podatkiem dochodowym od osób fizycznych ważne jest uznanie, czy przychód ten powstał z czynności – umowy kredytu prawnie skutecznej. Ustawodawca w art. 2 ust. 1 pkt 4 ustawy PIT uznał, że przepisów tej ustawy nie stosuje się do przychodów wynikających z czynności, które nie mogą być przedmiotem prawnie skutecznej umowy oraz w ust. 6 powołanego przepisu ustawy doprecyzował, że w przypadku braku przeciwnego dowodu przyjmuje się, iż przychody pochodzą z czynności, które mogą być przedmiotem prawnie skutecznej umowy. Z przepisów tych wynika zatem istnienie domniemania prawnego, że dopóki brak jest przeciwnego dowodu, każdy przychód uzyskany przez podatnika jest przychodem pochodzącym z czynności, które mogą być przedmiotem prawnie skutecznej umowy. Zaistnienie dowodu przeciwnego skutkuje tym, że przychód uzyskany przez podatnika nie będzie stanowić przychodu pochodzącego z czynności, które mogą być przedmiotem prawnie skutecznej umowy.

Poruszona problematyka związana jest z szerszym zagadnieniem, dotyczącym wpływu prawa cywilnego na powstawanie zobowiązań podatkowych. Autorzy pragną jednakże tylko zaznaczyć, że przez przepisy prawa nie zostało dookreślone, co należy rozumieć przez „czynność niemogącą być przedmiotem prawnie skutecznej umowy”, co może rodzić wątpliwości. W doktrynie podnosi się, że opodatkowaniu nie podlegają czynności, które w ogóle nie mogą być przedmiotem umowy skutecznej na gruncie prawa cywilnego, nie zaś wszelkie czynności, które w konkretnym przypadku nie są prawnie skuteczne⁴⁰. Jeżeli czynność prawna w rozumieniu przepisów prawa cywilnego jest bezwzględnie nieważna, to nie może być przedmiotem prawnie skutecznej umowy i dlatego w myśl art. 2 ust. 1 pkt 4 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych jest wyłączona z opodatkowania podatkiem PIT⁴¹.

W związku z powyższym w przypadku uznania przez sąd umowy kredytowej za bezwzględnie nieważną na podstawie art. 58 k.c. od samego początku (*ex tunc*) oraz w konsekwencji zasądzenia na rzecz kredytobiorcy odpowiedniej sumy nienależnie pobrana świadczenia bank świadczeń, na podstawie nieważnej z mocy samego prawa umowy

⁴⁰ A. Nita, *Czynności nie mogące być przedmiotem prawnie skutecznej umowy w świetle prawa podatkowego*, „Przegląd Podatkowy” 2003, nr 2, s. 18.

⁴¹ Wyrok NSA w Warszawie z 6 czerwca 2017 r., sygn. akt II FSK 1501/15, Lex nr 2321304; wyrok WSA w Opolu z 4 października 2017 r., sygn. akt I SA/Op 220/17, Lex nr 2382919.

kredytowej, po stronie kredytobiorcy nie powstanie zobowiązanie podatkowe w podatku dochodowym od osób fizycznych. Powyższe należy przełożyć na stwierdzenie przez sąd w wyroku, że konkretne postanowienia waloryzacyjne umowy kredytowej są postanowieniami abuzywnymi, co rodzi wedle przepisu art. 385¹ k.c. taki skutek, że postanowienia te nie wiążą kredytobiorcy z mocy samego prawa. Uzyskany z tego tytułu przez konsumenta zwrot pieniędzy z banku nie będzie zatem przychodem podlegającym opodatkowaniu⁴².

Dodatkowo należy podkreślić, że zdaniem Radosława Kowalskiego z brzmienia przepisu art. 11 ust. 1 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych wynika, choć nie wprost, że za przychody podatkowe mogą być uznane tylko takie świadczenia, które nie mają charakteru zwrotnego. Przychód jest bowiem w istocie określonym przyrostem majątkowym, a zatem jego otrzymanie musi mieć charakter definitywny. Stąd też wszystkie kwoty otrzymywane jedynie tytułem zwrotnym, takie jak pożyczki, kaucje itp., nie są zaliczane do przychodów podatkowych⁴³.

Podsumowanie

Podsumowując, należy zaznaczyć, że zagadnienia zawarte w niniejszym artykule są i jeszcze przez długi czas będą przedmiotem szerokiej dyskusji prawników zajmujących się tym zagadnieniem. Aktualnie można ukazać prawidłowość pewnych rozstrzygnięć i wadliwość innych proponowanych rozwiązań. Można również dokonać określenia skutków prawno-podatkowych potencjalnych orzeczeń sądów powszechnych stwierdzających nieważność umowy kredytu waloryzowanego kursem waluty obcej w całości, jak też uznania wadliwości części jej zapisów. Przeprowadzona analiza regulacji prawnych na rozpatrywanej płaszczyźnie pozwala wysnuć wniosek, że niezależnie od rozstrzygnięć sądów powszechnych w konkretnych stanach faktycznych zasądzenie kwot tytułem zwrotu nienależnych świadczeń uiszczanych na rzecz instytucji kredytowych nie przyczynie się do powstania po stronie kredytobiorcy konieczności uiszczenia obciążeń publiczno-prawnych.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Ciepla H., *Dochodzenie roszczeń z umów kredytów frankowych. Praktyka, orzecznictwo, pytania i odpowiedzi*, 2021, Lex.
- Kawulski A., *Komentarz do prawa bankowego. Uwagi do art. 69*, 2013, Lex.

⁴²Pismo z 4 maja 2020 r. dyrektora Krajowej Informacji Skarbowej, 0114-KDIP3-2.4011.449.2018.2020.7.S.LS, Rozliczenia PIT w związku z nieważnością umowy kredytu, Interpretacja indywidualna, Lex.

⁴³R. Kowalski, *PIT. Komentarz do wybranych przepisów*, 2020, Lex.

- Kowalski R., *PIT. Komentarz do wybranych przepisów*, 2020, Lex.
- Mazur L., *Prawo bankowe, Komentarz*, Warszawa 2008.
- Nita A., *Czynności nie mogące być przedmiotem prawnie skutecznej umowy w świetle prawa podatkowego*, „Przegląd Podatkowy” 2003, nr 2.
- Węgrzynowski Ł., *Zasady rozliczenia stron w razie stwierdzenia nieważności umowy kredytu udzielonego w CHF (teoria salda i teoria dwóch kondykcji)*, 2020, Lex.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. z 2020 r., poz. 1740, t.j. z dnia 8 października 2020 r.).
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (Dz.U. z 2020 r., poz. 1896, t.j. z dnia 28 października 2020 r.).
- Ustawa z dnia 29 lipca 2011 r. o zmianie ustawy Prawo bankowe oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 165, poz. 984).
- Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz.U. z 2020 r., poz. 1426, t.j. z dnia 21 sierpnia 2020 r.).

Orzecznictwo

- Stanowisko TSUE wyrażone w wyroku z 20 września 2017 r. w sprawie sygn. akt C-186/16.
- Uchwała SN z 17 stycznia 2003 r., sygn. akt III CZP 82/02, Lex nr 77076.
- Uchwała SN z 16 lutego 2021 r., sygn. akt III CZP 11/20, OSNC 2021, nr 6, poz. 40.
- Uchwała SN z 7 maja 2021 r., sygn. akt III CZP 6/21, Lex nr 3170921.
- Uzasadnienie wyroku SO w Szczecinie z 7 listopada 2014 r., sygn. akt I C 554/14, niepubl.
- Wyrok NSA w Warszawie z 6 czerwca 2017 r., sygn. akt II FSK 1501/15, Lex nr 2321304.
- Wyrok SA w Warszawie z 30 grudnia 2019 r., sygn. akt I ACa 697/18, Lex nr 2772916.
- Wyrok SA w Warszawie z 29 stycznia 2020 r., sygn. akt I ACa 67/19, niepubl.
- Wyrok SA w Białymstoku z 20 lutego 2020 r., sygn. akt I ACa 635/19, Lex nr 2817682.
- Wyrok SN z 1 kwietnia 2011 r., sygn. akt III CSK 206/10, OSNC-ZD 2012, nr 2, poz. 25.
- Wyrok SN z 20 czerwca 2006 r., sygn. akt III CSK 7/06, niepubl.
- Wyrok SN z 22 stycznia 2016 r., sygn. akt I CSK 1049/14, OSNC 2016, nr 11, poz. 134.
- Wyrok SO w Warszawie z 27 lipca 2018 r., sygn. akt XXIV C 241/17, Lex nr 2549728.
- Wyrok SO w Warszawie z 1 sierpnia 2019 r., sygn. akt XXV C 2496/17, Lex nr 2742681.
- Wyrok SO w Warszawie z 23 września 2019 r., sygn. akt XXV C 13/18, Lex nr 2742679.
- Wyrok SO w Łodzi z 25 sierpnia 2020 r., sygn. akt III Ca 241/19, Lex nr 3175131.
- Wyrok SRJ. dla Warszawy-Woli w Warszawie z 25 stycznia 2017 r., sygn. akt I C 1750/16, niepubl.
- Wyrok TK z 26 stycznia 2005 r., sygn. akt P 10/04, OTK-A 2005, nr 1, poz. 7.
- Wyrok TSUE z 3 października 2019 r., sygn. akt C-260/18.

Wyrok TSUE z 3 października 2019 r. sygn. akt C-260/18 w sprawie konsekwencji prawnych nieuczciwych klauzul walutowych w umowach o kredyt hipoteczny indeksowany do waluty obcej, Lex nr 2723333.

Wyrok WSA w Opolu z 4 października 2017 r., sygn. akt I SA/Op 220/17, Lex nr 2382919.

Inne źródła

Najwyższa Izba Kontroli, *Kredyty frankowe. Państwo pozwoliło bankom na zbyt wiele*, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/kredyty-frankowe-panstwo-pozwolilo-bankom-na-zbyt-wiele.html>.

Pismo z 4 maja 2020 r. dyrektora Krajowej Informacji Skarbowej, 0114-KDIP3-2.4011.449.2018.2020.7.S.LS, Rozliczenia PIT w związku z nieważnością umowy kredytu, Interpretacja indywidualna, Lex.

Raport Rzecznika Finansowego z 6 czerwca 2016 r., *Analiza prawna wybranych postanowień umownych stosowanych przez banki w umowach kredytów indeksowanych do waluty obcej lub denominowanych w walucie obcej zawieranych z konsumentami*, <https://rf.gov.pl/baza-wiedzy/analizy-i-raporty/>.

Rekomendacja Rady Prawa Bankowego przy Związku Banków Polskich w sprawie prawnych aspektów zmiany ustawy Prawo bankowe oraz ustawy o kredycie konsumenckim w zakresie spreadów walutowych z 6 września 2011 r., <https://www.zbp.pl>.

Stanowisko Narodowego Banku Polskiego z 6 lipca 2011 r. w zakresie oceny skutków regulacji ustawy antyspreadowej, niepubl.

Zasad Dobrej praktyki bankowej przyjęte przez Związek Banków Polskich (załącznik nr 1 do uchwały nr 6 XVIII Walnego Zgromadzenia ZBP z 26 kwietnia 2007 r. uwzględniający zmiany wprowadzone uchwałą nr 13 XX Walnego Zgromadzenia ZBP z 21 kwietnia 2009 r.) – aktualnie Kodeks etyki bankowej przyjęty na XXV Walnym Zgromadzeniu ZBP w dniu 18 kwietnia 2013 r., niepubl.

Pismo z dnia 4 maja 2020 r. Dyrektor Krajowej Informacji Skarbowej, 0114-KDIP3-2.4011.449.2018.2020.7.S.LS, Rozliczenia PIT w związku z nieważnością umowy kredytu, Interpretacja indywidualna, Lex.

Selected issues in disputes between consumers and banks on the basis of contracts for loans indexed to foreign currencies

Summary

This article deals with important and current issues concerning mainly settlements of an invalid loan agreement or a loan agreement indexed with a foreign currency exchange rate, considering its exchange rate provisions as illegal in contracts with consumers and therefore ineffective. The aim of the article was only to initiate

a discussion on indexed contracts, which were concluded with consumers on a scale unprecedented in other legal systems. The current number of claims submitted by borrowers against banks, despite their wide scale, constitutes only a fraction of all concluded loan agreements indexed to foreign currencies and potentially invalid or non-binding to consumers in terms of indexation clauses. Therefore, the article focuses on showing possible decisions of common courts. The reasons for which the contract may be considered completely invalid as well as the reasons for which the obligation relationship under the indexed contract may still be maintained are presented. The consequences of potential legal and tax rulings as to the settlement of an invalid loan agreement, or the amount obtained due to unjustified overpayments on the loan while maintaining the agreement in force, disregarding indexation, were also indicated.

Keywords: foreign currency loans, Swiss francs, consumer, invalidity of the contract, abusive clauses, personal income tax

